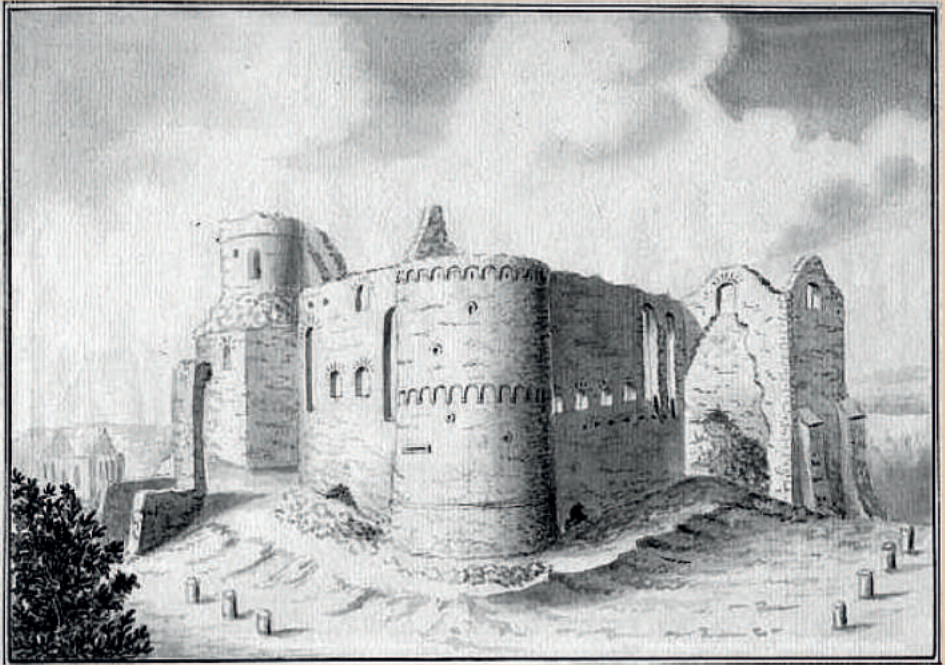

STUDIA HISTORICA EUROPAE ORIENTALIS

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ
ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

ВЫПУСК 12

ISSN 2079-1488

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ИНСТИТУТ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ»

КАФЕДРА ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ БЕЛАРУСИ

**STUDIA HISTORICA
EUROPAE ORIENTALIS**

**ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ
ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ**

Научный сборник

Основан в 2008 году

ВЫПУСК 12

Минск
РИВШ
2019

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ	5
<i>Кулаков В. И.</i> Пути торговли янтарем в юго-восточной Балтии во II веке н.э.....	7
<i>Сердюк Б. В.</i> Какое христианство проповедовал Торвальд Путешественник?.....	14
<i>Варонін В. А.</i> Беларускія землі і Чэхія ў X–XII стст.....	20
<i>Нагурный В. Н.</i> Туровский посадник Жирослав Иванкович. Просопографический очерк	31
<i>Зімніцкі А. А.</i> Першыя факты (?) выкарыстання Тэўтонскім ордэнам агнастрэльнай зброі супраць войскаў Вялікага Княства Літоўскага (па матэрыялах хронікі Мацея Стрыйкоўскага).....	42
<i>Русина Е. В.</i> Киев Средневековья: город и миф.....	62
<i>Введенский А. М.</i> Новгородская владычная летопись как источник Летописи Авраамки	80
<i>Бенцианов М. М.</i> «Литвины» и «паны». Выходцы из Великого княжества Литовского на московской службе в XV–XVI столетиях.....	86
<i>Подберезкин Ф. Д.</i> «Избегая даней прародителей»: вопрос о лене и дани в отношениях Великого княжества Московского и Священной Римской империи с Ливонией (XV – первая половина XVI в.).....	126

Любы А. У.

Паміж літоўскім і польскім часам: сучасная ўкраінская гістарыяграфія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Ягелонаў 143

ИСТОЧНИКИ..... 161

Дзярновіч А. І.

«*Militares Livoniensum*»: Рээстр лівонскага войска пад Пасволем у 1557 г. і праблемы мілітарнай гісторыі рэгіёна 163

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ..... 195

Любы А. У.

Апошнія дваццаць пяць год гісторыі Вялікага Княства Літоўскага ў Беларускам дзяржаўным універсітэце..... 197

Риер Я. А.

IX міжнародная навучная коонферэнцыя из серии *Colloquia Russica* «Русь и Польша (X–XIV вв.)» (Перемышль, Польша, 5–8 декабря 2018 г.) 203

Риер Я. А.

X міжнародная навучная коонферэнцыя из серии *Colloquia Russica* «Дипломатия средневековой Руси (X–XVI вв.)» (Краков, Польша, 9–11 октября 2019 г.)..... 208

Подберезкин Ф. Д.

«Древена баня» Виталия Нагирного: личные заметки участника к десятилетнему юбилею проекта *Colloquia Russica* 213

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ..... 219

РЕЗЮМЕ 221

SUMMARY 225

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 229

«MILITARES LIVONIENSUM»: РЭЕСТР ЛІВОНСКАГА ВОЙСКА ПАД ПАСВОЛЕМ У 1557 г. І ПРАБЛЕМЫ МІЛІТАРНАЙ ГІСТОРЫІ РЭГІЁНА

Ваенна-палітычная сітуацыя ў рэгіёне і «Пасвольская дэманстрацыя» 1557 г.

Падзеі, якія прывялі да ўзнікнення дакументу, вядомага пад назвай «*Militares Livoniensum*», адлюстроўваць ваенна-палітычную сітуацыю ў рэгіёне Усходняй Еўропы напярэдадні вялікага выпрабавання – Лівонскай вайны (1558–1583) і тэрытарыяльнага пераделу Балты, які адбыўся на працягу і ў выніку вайны. Але «Пасвольскі канфлікт» мае і свае спецыфічныя перадумовы і ўласнае палітычнае вымярэнне ў чатырохкутніку Лівонія – ВКЛ – Карона Польская – Прускае герцагства. Гэты канфлікт атрымаў у гістарыяграфіі сваю ўласную назву – «Вайна каад’ютараў».

Хутка пасля секулярызацыі ў 1525 г. Нямецкага ордэна ў Прусіі і ўтварэння Прускага герцагства новаабвешчаны герцаг Альбрэхт Брандэнбургскі-Ансбах (1490–1568) з дому Гагенцолернаў сфармуляваў ідэю падпарадкавання Лівоніі Ягелонам у якасці лена. Адразу гэта можа падацца парадаксальным, што чалавек, які ў якасці вялікага магістра прыклаў шмат намаганняў на тое, каб вызваліцца з-пад кантролю Ягелонаў і ў 1519–1521 гадах нават веў вайну з Польшчаю, цяпер прапаноўваў Жыгімонту ўзмацніць яго ўладу над Балтыкай. Але герцаг Альбрэхт меў уласныя дынастычныя планы – з дапамогаю караля і вялікага князя Жыгімонта Старога ён разлічваў зрабіць свайго брата Вільгельма (1498–1563) арцыбіскупам Рыжскім, спачатку дамогшыся яго прызначэння каад’ютарам.

Гэта кадрава-дынастычнае прызначэнне адкрывала шлях да стварэння вялікай балтыйскай дзяржавы Гогенцолернаў з Прусіі і Лівоніі [27, s. 126; 6, с. 87–88]. І хоць апошняя мэта Альбрэхта так і не была рэалізавана, але ўдзел дыпламатыі Жыгімонта дапамог Вільгельму Брандэнбургскаму – у 1529 г. арцыбіскуп Рыжскі Томас Шёнінг (арцыбіскуп у 1527–1539) намінаваў яго каад’ютарам, а ў Лівоніі ўмацавалася партыя, якая звязвала будучыню краю ў цесным саюзе з ВКЛ і Польшчаю.

У сістэме рыма-каталіцкай царквы каад’ютар з’яўляецца тытулярным біскупам, гэта азначае, што ён мае ступень біскупа без адпаведнай

юрысыдыкцыі, як у ардынарнага біскупа. Каад'ютар таксама прызначаецца Святым Пасадам для ажыццяўлення біскупскіх функцый разам з дыяцэзіяльным біскупам з правам спадчыннага атрымання біскупскай кафедры. Гэта права было асобна абумоўлена Кодэксам кананічнага права (*Codex iuris canonici*). Абавязкам каад'ютара было супрацоўніцтва з дыяцэзіяльным біскупам па ўсіх пытаннях, якія тычыліся справаў кіравання дыяцэзіі, кансультаванне з ім па найважнейшых пытаннях, выкананне біскупскіх функцый паводле ўказання дыяцэзіяльнага біскупа і яго замяшчэнне ў час адсутнасці. У сваю чаргу ардынарны біскуп быў абавязаны аддаваць перавагу біскупу-каад'ютару перад іншымі біскупамі пры неабходнасці дэлегавання паўнамоцтваў асаблівай важнасці.

У 1552 г. тайная дыскусія пра перспектывы Лівоніі аднавілася (агляд гістарыяграфіі пра «Лівонскі крызіс» 1552–1561 гг. гл.: [38, р. 3–17]). Кароль Жыгімонт Аўгуст і герцаг Альбрэхт двойчы сустрэліся дзеля гэтага ў Крупішках і Брайтэнштайне (спасылкі на гэтыя перамовы маюцца ў лістах караля Жыгімонта Аўгуста да герцага Альбрэхта ў 1552 і 1553 гг. [22, р. 68, 70, 90]). Да гэтых перамоваў толькі часткова быў дапушчаны мальбаркскі ваявода Ахацы Цэма (*Achacy Sema, Achatius von Zehmen*), які стаў галоўным кансультантам караля ў лівонскіх справах – менавіта ваяводзе належала выказванне ў лісце да герцага Альбрэхта, што Лівонія павінна быць пераўтворана ў лен Ягелонскай манархіі, бо «ў супрацьлеглым выпадку яна падзе як здабыча Масквы» [33, s. 102]. Для Ягелонаў, як для польскіх каралёў, існавала яшчэ адна фармальная падстава ўмешвацца ў справы Рыжскага арцыбіскупства: у 1366 г. імператар Карл IV Люксембургскі прызнаў за Казімірам Вялікім тытул пратэктара Рыжскага арцыбіскупства, што адносілася не толькі асабіста да гэтага караля, але і да яго наступнікаў [42, s. 374].

У Вялікім Княстве партыю магнатаў, якія патрабавалі большага пранікнення ВКЛ у справы Лівоніі, узначальваў канцлер Мікалай Радзівіл Чорны. Можна меркаваць, што на той час быў сфармуляваны план трывалага далучэння Лівоніі да агульнай сістэмы абароны ад Расіі. У 1554 г. герцаг Альбрэхт падсумаваў вынікі перамоваў і ў тайным мемарыяле ад 13 жніўня (кампрамісным адносна інтарэсаў Вялікага Княства) прапанаваў каралю наступальную стратэгію: утварэнне добраахвотнага саюзу і аб'яднанне Польшчы, ВКЛ, Прусіі і Лівоніі («*die vortrewliche, einmutige Zusammensetzung und Voreinigung mit Polen, Litauen, Preussen und Lifland*»); рэалізацыя адносна Лівоніі таго ж сцэнару («*modus procedendi*»), які быў здзейснены ў дачыненні да Прусіі («*und*

dan, ob die Wege mit Lifland, wie alhe, Gott lob, zu Preussen geschehen, zu finden und zu behandeln») [20, S. 481–490; 29, s. 197; 41, s. 378]. У сваім адказе Жыгімонт Аўгуст пісаў, што Лівонія рэальна можа атрымаць дапамогу толькі з боку ВКЛ і Польшчы [20, № 26, S. 486–490]. Як бачым, сцэнар геапалітычнай трансфармацыі Лівоніі да сярэдзіны 1550-х гадоў быў ужо выпрацаваны. Як можна меркаваць, будучым леннікам караля мусіў стаць арцыбіскуп Вільгельм, які знаходзіўся ў жывых стасунках з Кёнігсбергам. Але заняцце Вільгельмам рыжскай арцыбіскупскай кафедры не вычэрпвала амбіцыі герцага Альбрэхта.

Унутраная вайна 1556–1557 гадоў стала першым выпрабаваннем для краю ў чарадзе далейшых драматычных падзей. Фармальна канфлікт разгарэўся з-за «справы каад’ютара» – герцаг Альбрэхт пры падтрымцы Жыгімонта Аўгуста імкнуўся правесці на пасаду каад’ютара рыжскага арцыбіскупа гэтым разам іншага свайго стаўленіка – васьмнаццацігадовага Крыштафа (1537–1592) з роду герцагаў Мекленбургскіх [44, р. 69–109]. Гэта супярэчыла лівонскаму праву, бо паводле пастановы Вольмарскага ландтагу 1546 г. рыжскім арцыбіскупам ці каад’ютарам ужо не маглі станавіцца члены герцагскіх родаў, якія паходзілі з-за межаў Лівоніі. Апроч таго, Крыштаф быў лютэранінам.

Але ў студзені 1556 г. мітрапалітальная капітула Рыжскага арцыбіскупства абрала Крыштафа каад’ютарам. Лівонскі ордэн запрагэставаў [24, s. 138–160; 21, р. 163; 35, р. 30, 50–62, 66; 42, s. 381]. Скліканы ў Вольмары ландтаг усё ж зацвердзіў гэтае абранне, але абумовіў яго абавязкам Рыжскай мітраполіі не заключаць дамоваў з Жыгімонтам Аўгустам. Вільгельм і Крыштаф не прынялі гэтай умовы, а высланы Жыгімонтам Аўгустам пасол Каспар Ласкі быў забіты. Улетку 1556 г. лівонскі магістр Генрых фон Гален (магістр у 1551–1557) узяў у аблогу Кукейнос, дзе знаходзіліся арцыбіскуп і яго каад’ютар, ды паланіў іх [12, с. 156–157]. Саюзнік арцыбіскупа Вільгельма ландмаршал Каспар фон Мюнстэр (?–1577) схаваўся ў Вільні. У Ордэна ў Лівоніі фактычна існаваў свой інстытут каад’ютарства – памочніка і спадчынніка магістра. Насуперак традыцыі ландмаршал не быў прызначаны каад’ютарам магістра Генрыха фон Галена. Прызначэнне ж каад’ютарам магістра Вільгельма фон Фюрстэнберга (які стаў магістрам у 1557 г.) выклікала напружанасць сярод лівонскіх эліт.

Кароль Жыгімонт Аўгуст, дзядзька арцыбіскупа, і герцаг Альбрэхт Брандэнбургскі, родны брат арцыбіскупа, распачалі свае адкрытыя акцыі супраць Ордэна ў Лівоніі. У Вялікім Княстве пад кіраўніцтвам ваяводы Троцкага Мікалая Радзівіла Рудога і старосты Жмудскага Яна

Геранімавіча Хадкевіча было мабілізаванае войска. Неспрыяльныя знешнія абставіны – трывожныя навіны з татарскага парубежжа і падазроная пазіцыя Масквы, – паўстрымалі гэтае войска ад выступлення ў паход.

Затое ў наступным 1557 г., з ініцыятывы герцага Альбрэхта і гданьскага каштальяна Косткі, сталі распрацоўвацца планы пабудовы ваеннага флоту. А ў сярэдзіне ліпеня, узяўшы пазыку ў 44 тыс. коп літоўскіх грошаў, Жыгімонт Аўгуст на чале войска ВКЛ выступіў з ваеннай маніфестацыяй з Вільні на Анікшты – да лівонскай мяжы. Войска ВКЛ у тым паходзе ацэньваецца ў 20 тыс. – такую лічбу называў кароль у лісце да герцага Альбрэхта (ліст ад 19.I.1557 [20, S. 652; 23, p. 120]). Мікалай Радзівіл Чорны пісаў да Мікалая Радзівіла Рудога, што пад лівонскай мяжою ўсвядоміў ваенную слабасць Вялікага Княства. Безумоўна, гэта паўплывала на яго антываенную палітыку адносна Масквы [24, s. 186; 42, s. 396, рг. 39]. Узбраенне войска ВКЛ таксама крытычна ацэньваў прускі пасол Брандт [20, S. 544, 554]. Да гэтых сілаў далучыліся 4 тыс. кароннай пяхоты і 2 тыс. вершнікаў пад кіраўніцтвам кароннага маршалка Яна Мялецкага.

Лівонскае войска, папоўненае наймітамі з Германіі, якіх набраў камтур Фелінскі Готгард Кетлер (Gotthard Kettler), падышло да Баўскі [41, s. 410; 42, p. 24]. Адначасова да Рагнеты¹ скіроўвалася прускае войска на чале з герцагам Альбрэхтам – каб злучыцца з сіламі Жыгімонта Аўгуста ля лівонскай мяжы пад Біржамі і Салатамі². Але перад уваходжаннем на жмудскую тэрыторыю герцаг атрымаў распараджэнне караля паўстрымацца ад пераходу мяжы. Гэта стала вынікам пасрэдніцтва імператара Фердынанда і дацкага караля [45, p. 153].

На перамовах у памежным Пасволі³ былі, нарэшце, улагоджаныя супярэчнасці паміж каралём і новым магістрам Вільгельмам фон Фюртэнбергам – 14 верасня 1557 г. адбылося ўрачыстае падпісанне акту замірэння і паяднання (Tractatus Pacis inter Regiam Mtem Poloniae et Magistrum Liuoniae de restitutione ac Rendissimi dni Archiepiscopi Rigensis [19, p. 210–221]). Фактычна ўтвараўся новы абарончы саюз ВКЛ і Лівоніі. Але поўная рэалізацыя гэтага саюзу мусіла распачацца праз 12 гадоў, таму што абодва контрагенты былі звязаныя дамовамі з самой Масквой:

¹ Прускі замак на беразе Нёману на мяжы са Жмудзю, ням. Ragnit, цяпер раённы цэнтр Неман Калініградскай вобл. Расійскай Федэрацыі.

² Saločiai Пасваліскага р-ну Панявежскага павету Літоўскай рэспублікі.

³ Сёння Pasvalys – раённы цэнтр Панявежскага павету Літоўскай рэспублікі.

ВКЛ было звязанае з ёй пяцігадовым перамір’ем, а Лівонія – 12 гадовай мірнай дамовай. У тых знешнепалітычных умовах кароль не захацеў пераўтварэння Лівоніі непасрэдна ў свайго васала [30, р. 26].

Але не ўсе, асабліва ў Польшчы, разглядалі Пасвольскую дамову як поспех. Паводле польскага гуманіста Лукаша Гурніцкага (1527–1603), які быў прыдворным Жыгімонта Аўгуста, «былі тыя, якія не ўхвалялі такога міру, паказваючы, што Кароль, меўшы такое вялікае войска і такія важныя падставы для наступу на Інфлянцкую зямлю, так проста ўсё ўпусціў» [28, s. 103]. Падобна, што на караля паўплываў Мікалай Радзівіл Чорны, які не хацеў інтэрвенцыі ў Лівонію [24, s. 186] (гл. таксама справаздачу Брандта ад 12.IV.1557 аб размове з Віленскім ваяводам [20, S. 679]). Асобна трэба адзначыць – заключэнне Пасвольскай дамовы азначала адыход Жыгімонта Аўгуста пад уплывам эліт ВКЛ ад падтрымцы праграмы герцага Альбрэхта па стварэнні дзяржавы Гогенцолернаў ад Віслы да Дзвіны ў цеснай сувязі з параднёнымі Брандэнбургам і Мекленбургам. У гэтым маштабным праекце Альбрэхт меў намер абавірацца на Рыжскае арцыбіскупства. Але Вялікае Княства ў той перыяд не захацела поўнага аслаблення Ордэнскай арганізацыі ў Лівоніі. Пашыраючы свой уплыў у Лівоніі, эліты ВКЛ перашкаджалі фармаванню з Прусіі і Лівоніі адзінай дзяржавы пад уладаю Гогенцолернаў і імкнуліся скіраваць энергічныя дзеянні Альбрэхта ў карыснае для ВКЛ рэчышча (Пасвольскую дамову менавіта як вынік зменаў у адносінах паміж ВКЛ і дынастыяй Гогенцолернаў разглядае Вігінтас Станцяліс [40, р. 285–298]).

Гісторыкі прызнаюць гэтую дамову за другі важны, пасля перамогаў над Прусіяй, этап змагання Ягелонаў за Балтыку – гэтым разам з боку ВКЛ [29, s. 198; 9, с. 109–114]. Праўда, пры гэтым забываюцца пра саюзную дамову 1501 г. паміж ВКЛ і Лівоніяй [7, с. 62–66]. Таксама спрэчным застаецца пытанне, ці сталі Пасвольскія дамовы *casus belli* для Масквы. Маскоўскія дыпламаты ў прычынах вайны ні разу не прыгадвалі гэтыя дамовы [12, с. 166–167].

Падзеі 1556–1557 гадоў, у якіх змяшаліся «аб’ектыўныя рэаліі» ды цынiчны разлік, маглі б утварыць новы этап у адносінах паміж ВКЛ і Лівоніяй. Але далей адбылося тое, што перакрыла па сваёй значнасці «Каад’ютарскую вайну» і Пасвольскую дамову, пра якія цяпер памятаюць толькі гісторыкі. Але тыя падзеі – змаганне за ўплыў над Лівоніяй і ваенная дэманстрацыя 1557 г. пад Пасволем, – пакінулі нам цікавы дакумент, які дазваляе лепш зразумець ваенна-палітычную сітуацыю ў рэгіёне Усходне-Паўднёвай Балтыі ў другой палове XVI ст.

Ваенна-мабілізацыйны патэнцыял Інфлянтаў праз прызму «*Militares Livoniensum*»

Мова ідзе пра дакумент, які мае назву «*Militares Livoniensum*» і практычна з’яўляецца рээстрам лівонскага войска пад Пасволем у 1557 г. Непасрэдна лакалізацыя складання тэксту ў дакуменце нідзе асобна не абгаворваецца, але структура актавых кніг, у якіх быў унесены тэкст, з высокай верагоднасцю дазваляюць зрабіць падобную выснову (гл. апісанне кодэксаў).

Зважаючы на агентурнае паходжанне падобных дакументаў у канцылярыі прускага герцага Альбрэхта 1552 і 1556/57 гг. (гл. ніжэй), можна выказаць меркаванне пра падобны, таксама агентурны характар атрымання Жыгімонтам Аўгустам Рээстру 1557 г. Потым тэкст быў упісаны ў актавыя кнігі канцылярыі Жыгімонта Аўгуста, прысвечаныя «лівонскаму пытанню». Такіх кніг вядома дзве: 1) «*Regum Livonicarum liber*», якая ўтрымлівае копіі актаў і карэспандэнцыю за 1556–1557 гады (захоўваецца ў Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве); 2) «*Akta Inflantskie za panowanie Zygmunta Augusta od 1556 do 1571*» (захоўваецца ў Бібліятэцы князёў Чаргарыйскіх у Кракаве).

Дакумент створаны на лацінскай мове. Інфармацыя ў рээстры структурна арганізаваная – звесткі пра колькасць ваеннай сілы, якую выстаўляе Лівонія, пададзена паводле прававых суб’ектаў Лівонскай канфедэрацыі. Ужо ў XIII ст. Лівонія пачала афармляцца як канфедэрацыя царкоўна-феадальных дзяржаваў, якая ў XVI ст. складалася з наступных частак: уласна Лівонскага ордэна (59% усёй тэрыторыі Лівоніі), Рыжскага арцыбіскупства (16% тэрыторыі), біскупстваў Дэрпскага, Курляндскага, Эзэльскага⁴, Рэвельскага⁵ і 19 лівонскіх гарадоў, найперш – ганзейскага гораду Рыгі (25% пазасталай тэрыторыі). Ордэнскія землі былі раскінутыя па ўсяму краю, але найбольшая іх канцэнтрацыя назіралася на поўначы цяперашняй Латвіі і поўдні Эстоніі, а таксама ўздоўж правага берага Дзвіны. Увогуле Ордэн валодаў больш за палову ўсіх зямель Лівоніі. У сваіх уладаннях магістр, арцыбіскуп і біскупы былі суверэнамі, у крыніцах яны называюцца як *Landesherr*. Апроч таго, асобага статусу дамагалася Рыга, што пастаянна было падставай канфлікту гораду са сваім сеньёрам – рыжскім арцыбіскупам. Дадатковую аўтаномію гандлёвым гарадам Лівоніі (Рыга, Рэвель, Дэрпт) надавала іх

⁴ Ад нямецкай-лацінскай назвы эстонскай выспы Saaremaa.

⁵ Рэвельскі біскуп не меў тэрыторыі, дзе ён быў суверэнам, але яго імя таксама ўказвалася ў міжнародных дамовах Лівонскай канфедэрацыі.

членства ў Ганзейскім саюзе, у які Рыга ўступіла ў 1282 г. У адрозненне ад гэтых гарадоў Нарва не ўваходзіла ў Ганзейскі саюз, таму магла праводзіць самастойную гандлёвую палітыку адносна Пскова і Ноўгарада [8, с. 330].

У сваю чаргу Ордэн меў уласную рэгіянальную структуру, якая была створаная з улікам ваеннай каланізацыі набытых зямель – апорнымі пунктамі і структурнымі часткамі Ордэна былі правінцыйныя замкі, браты аднаго замку складалі канвент, сход братоў замка – капітул. Кіраўнікамі правінцыйных замкаў былі комтуры (кашталяны замкаў) і фогты (ордэнскія службоўцы, у руках якіх знаходзілася, у тым ліку, і судовая ўлада). Дзеля стварэння панарамы адносінаў паміж народамі ў нашым рэгіёне Еўропы варта адзначыць, што беларускае слова *войт* мае ў сваіх вытоках менавіта нямецкае слова – сярэдневерхнямецкае *Voget, Voit* ‘дазорца, валадар’ [16, с. 184–185]⁶.

У гэтым прысутнічае як апісанне вайсковых сілаў, якія выстаўляў Ордэн, так і аддзелаў лівонскіх біскупаў. Маецца спецыфіка ў тэрміналогіі: калі комтур вядомы паводле дакументу ў звычайнай форме – *comptor*, то фогт (войт) пазначаюцца як *audocatus*. Відавочна, тут маюцца на ўвазе судзібныя кампетэнцыя войтаў, якой яны валодалі ў адрозненні ад комтураў.

Выхад лівонскага войска на мяжу з ВКЛ летам 1557 г. і далейшая ваенная дэманстрацыя не засталіся незаўважаным тагачаснымі храністамі. Марцін Бельскі ацэньваў войска магістра ў колькасці 7000 рэйтараў, шасці аддзелаў кнехтаў, а таксама некалькі тысяч чаў апалчэнцаў [18, s. 1132]. Мацей Стрыйкоўскі [41, s. 410] указваў тую ж колькасць, толькі ўдакладняў, што апалчэнцы, нейкія «*gburzy*» былі латышамі, а таксама свае аддзелы прывялі біскупы дэрпцкі, гапсальскі (эзель-вікскі)⁷ і рэвельскі.

Тэрмін *gburzy*, які выкарыстоўваў як Бельскі, так і Стрыйкоўскі, патрабуе пэўнага тлумачэння. Этымалагічна гэты тэрмін паходзіць ад стара-верхне-нямецкага *giburo* і ў XV–XIX стст. пазначаў на Памор’і гаспадара, заможнага селяніна, уласніка вялікай гаспадаркі, так званая *gburstwa* – ад аднаго да двух ланаў (старопольскі лан = 1 літоўская

⁶ Меркавання пра непасрэднае запазычанне выказвае Аркадзь Жураўскі [4, с. 61]. Найбольш жа пашыранае меркаванне пра запазычанасць з польскага *wójt*, якое, у сваю чаргу, ужо паходзіць ад с.-в.-ням. *Voget, Voit* (гл. [34, S. 393; 13, с. 335; 31, S. 115; 1, с. 67]).

⁷ Горад і замак Гапсаль (эст. *Naapsalu*, швед., нем. *Napsal*) на паўночным-захадзе Эстоніі – галоўная рэзідэнцыя эзель-вікскага біскупа, таму часам гэтае біскупства пазначалася як Гапсальскае.

валока = 30 моргаў). У большасці сваёй гэтыя сяляне былі вольнымі. Са стара-верхне-нямецкага тэрмін патрапіў у кашубскую мову ў форме *gbür* і ўжываўся адносна фермераў. У польскай жа мове ад XIX ст. гэты тэрмін набыў пеяратыўнае значэнне, а ў даўнейшыя меў яшчэ значэнне «прастак» [38, s. 138]. Такім чынам, Стрыйкоўскі, ужываючы тэрмін *gburzu* меў на ўвазе апалчэнцаў з простых станаў, ніжэйшых саслоўяў.

Між тым паведамленні пра колькасць рэйтараў у лівонскім войску выклікала сумневы ў гістарыяграфіі. Расійскія гісторыкі В. Папоў і А. Філюшкін мяркуюць, што гэтыя лічбы перабольшаныя: «Калі б Фюрстэнберг меў такое войска, то ён цалкам мог бы абараніць Лівонію ад польска-літоўскага ўварвання» [12, с. 158]. Асноўнымі лівонскімі сіламі ўважаецца невялікі аддзел нямецкіх наймітаў у раёне Баўскі, набраных Готардам Кетлерам.

Рэстр «*Militares Livoniensum*» дае нам вельмі важную інфармацыю да разумення ваеннага патэнцыялу Лівоніі на зыходзе яе суверэнітэту. Гэтая крыніца сведчыць пра колькасць рэйтараў, якіх выстаўляла Лівонская канфедэрацыя – 5200. З іх 1700 вершнікаў выстаўлялі арцыбіскуп Рыжскі і іншыя лівонскія біскупы (33%). Звесткі актавай крыніцы карэлююцца з паведамленнямі тагачасных наратыўных крыніц (Бельскі і Стрыйкоўскі), які называлі лічбу ў 7000 рэйтараў, не ўлічваючы пешых кнехтаў і апалчэнцаў з Латвіі. У Рэстры «*Militares Livoniensum*» маецца падказка, хто мог выстаўляць гэтых кнехтаў: «Калі толькі не гэтыя два гарады, Рэвель і Дэрпт, прымаюць ваяроў-пілігрымаў, бо, ([як] іншыя гарады), не могуць падтрымліваць са свайго ўласнага народу». Зыходзячы з тэкстаў гэтай дакументальнай, а таксама наратыўных (хранікарных) крыніц, мы можам дапусціць, што кнехты былі найманы гарадамі Рэвелем і Дэрптам.

Звяртае на сябе таксама наяўнасць у рэстры ваенных сілаў Рыжскага арцыбіскупства. Нагадаем, што арцыбіскуп Вільгельм і яго каад'ютар Крыштаф былі паланеныя сіламі Ордэна яшчэ ўлетку 1556 г. У такім разе робіцца відавочным, што пасля ізаляцыі кіраўнікоў арцыбіскупства, Ордэн здолеў кантраляваць арганізацыйныя структуры Рыжскага арцыбіскупства і мабілізаваць яго ваенны патэнцыял.

Яшчэ адзін сюжэт, які ўзнікае пры аналізе дакументацыі па мілітарным сілам Лівоніі – гэта вайскова-ўліковая тэрміналогія. У дадзеным выпадку мова ідзе пра значэнне тэрміна «конь» – «*equo*»/«*Pferd*» (лац./ням.). Менавіта ў «канях» вымяраецца асноўны вайсковы патэнцыял канфедэрацыі, які выстаўлялі магістр, комтуры, фогты, арцыбіскуп і біскупы.

Паводле аналогіі мы можам прыгадаць, што і ў шляхецкім войску Вялікага Княства Літоўскага XVI ст., паводле Попісу войска 1528 г., «конь» быў вайскова-ўліковай адзінкай [11, с. 47–172], якая, падобна, адпавядала рыцарскаму «кап’ю» – баявой адзінцы ў Заходняй Еўропе. Уліковы «конь» складаўся ўласна з узброенага вершніка на кані, зменнага каня (коней) і пяхотнага суправаджэння – збраяноса і пахолка (служы) ці пахолкаў. Таксама паняцце «конь» стала ўмоўнай адзінкай зямлі з сялянамі, з якой шляхта і іншае ваенна-служылае насельніцтва ВКЛ павінны былі выстаўляць у войска аднаго вершніка: адзін «конь» ставіўся з 5 вакоў [2, с. 243; 3, с. 69].

Звесткі Рээстра «*Militares Livoniensum*» і падобных яму крыніц пакуль не дазваляюць адказаць на пытанне, як выглядала структура лівонскага «*equo*»/«*Pferd*». Адзінае можна заўважыць, што ўзброены вершнік напэўна меў пешае суправаджэнне.

Звяртаючыся да праблемы колькасці лівонскага войска пад Пасволем, трэба прыгадаць, што яшчэ ў 1932 г. у Цюрынгскім універсітэце ў Ене была абароненая доктарская дысертацыя Аляксандра Зенінга «Паведамленні пра арганізацыю войска і кіраванне вайной у Старой Лівоніі ў момант яе падзення» [37]. Аднак аўтар гэтай працы не займаўся пытаннямі вайсковай статыстыкі, а скіраваў сваю ўвагу менавіта на розныя арганізацыйныя аспекты вайсковай дзейнасці Лівоніі ў перыяд пачатку Лівонскай вайны.

Але ў 1963 г. іншы нямецкі даследчык Фрыдрых Бенігхофен (1925–2014) апублікаваў вынікі свайго аналізу матэрыялаў, якія былі выяўлены ў таемных пасланнях з Лівоніі да прускага герцага Альбрэхта 1552 і 1556/1557 гг. Самі гэтыя матэрыялы з XVI ст. захоўваліся ў Кёнігсбергскім Таемным Архіве, але ўжо ў часы Другой сусветнай вайны былі перамяшчаныя ў глыб Германіі, а ад 1953 г. захоўваліся ў Гёттынгене (Göttingen Staatliches Archivlager Preussischer Kulturbesitz) [5, с. 155], дзе з імі змог папрацаваць Бенігхофен. У нашыя часы фонды былога Кёнігсбергскага архіву захоўваюцца ў Берліне.

У пасланні 1552 г. [25, К. 611] указваліся наступныя лічбы: Ордэн – 3000 вершнікаў; арцыбіскупства і біскупствы – 2000 вершнікаў; гарады Рыга, Рэвель, Дорпат – 2000 пешых. Як бачым, гэта вельмі абагульненыя лічбы, з круглымі лікамі. Разам колькасць войска Лівонскай канфедэрацыі, паводле дакументу, складае 7000 ваяроў, з іх 5000 – конных.

Наступнае пасланне 1556/1557 гг. [26, К. 616] паводле словаў самога Фрыдрыха Бенігхофена [17, S. 604], больш кароткае, але адначасова «больш змястоўнае і дакладнае» для нашай тэмы. Гэтае сакрэтнае

пасланне дае больш падрабязную раскладку мілітарнага патэнцыялу Лівонскай канфедэрацыі з улікам яе структурных частак. Выніковая стацьтыка наступная: 4880 вершнікаў, 500 пешых.

Трэба ўлічваць, што ў дакуменце 1557 г., як 1552 і 1557/1558 гг., гаворка ідзе пра, як адзначае крыніца, «добра падрыхтаваных» ваяроў. Гэтую колькасць у 1557 г. – 5200 вершнікаў, – можна лічыць даволі добрай ваеннай сілай для таго часу.

ПУБЛІКАЦЫЯ КРЫНІЦЫ

Правілы публікацыі і кароткі палеаграфічны каментар

Пры публікацыі дакументу выкарыстаны метадычныя рэкамендацыі, распрацаваныя Алесем Жлутка [10]. У аснову перадачы тэксту пакладзены прынцып палітарнай яго перадачы. Такім чынам, тэкст публікуецца без купюраў і адвольных дапаўненняў, арфаграфія тэксту захоўваецца, словы не скарачаюцца. Усе наяўныя ў тэксце скарачэнні раскрываюцца. Гэтыя скарачэнні вельмі стандартныя для лацінскай мовы і таму спецыяльна не пазначаюцца ў публікацыі. Гэтыя выпадкі тычацца: канчаткаў прыметнікаў адміністратыўна-геаграфічнай прыналежнасці (**Curanien'** = **Curanien(sis)**); злучнікаў (**cu'** = **cu(m)**). Скарачэнні пазначаюцца ў тэксце арыгінала знакам, падобным на апостраф. Асобна трэба сказаць пра скарачэнні словаў **Archiepiscopatus** і **Episcopatus**, якія перадаюцца ў скарачэнным варыянце перадаюцца як **Archiepatus** і **Epus**. Знакам скарачэння ў такіх выпадках выступае вынасная хвалістая лінія, падобная на цітлы ў кірылічных тэкстах. У асобных, спрэчных выпадках скарачэнні змешчаны ў круглыя дужкі: **Schru(er)n**.

Апроч таго, у тэксце выкарыстоўваюцца іншыя надрадкавыя знакі: над злучнікамі **a** прастаўляецца знак даўжыні ў выглядзе кропкі; маецца адзін выпадак ужывання знака кароткасці галоснага – **Rüigen** (гэта зроблена, відавочна, каб падкрэсліць наяўнасць літары **u**, якая ў напісанні падобная на **n**). Канец радка ў публікацыі пазначаны адной вертыкальнай рыскай |, канец аркуша – дзвюма рыскамі ||. Захаваная арыгінальная нумарацыя аркушаў (фаліяцыя). Пазначаныя ў кодексе нумары аркушаў прыводзяцца курсівам: *Fol. 71*; адвароты аркушаў (*verso*), не пазначаныя ў кодексе, заключаюцца ў квадратныя дужкі: [*Fol. 71 v.*].

Дакумент мае спецыфічную сістэму пазначэння лічбаў. Выкарыстоўваецца як напісанне словамі (напр., **centum**), так і стандартныя рымскія

лічбы, пры гэтым часам лічба з двух бакоў пазначаецца кропкамі (.V.); для пазначэння лічбы «4» выкарыстоўваецца чатыры вертыкальных рыскі (адзінкі): IIII. Найбольш адметнай з’яўляецца сістэма перадачы лікаў праз арабскія лічбы – лік «50» перадаецца як ½ сотні. Цэлыя сотні пры гэтым пазначаюцца цэлай адзінкай перад паловай сотні. Такім чынам, па ўсяму тэксту выкарыстання наступныя пазначэнні лікаў: 1½00 = 150; 2½00 = 250.

Асобную заўвагі заслугоўвае пунктуацыя тэксту. Яна больш падрабязная ў спісе з Бібліятэкі Чартарыйскіх (спіс С) і часам гэта мае сэнсавызначальнае значэнне пры перакладзе тэксту на беларускую мову. Таму адрозненні пунктуацыі пазначаюцца.

Пазначаны ўсе розначытанні ў двух спісаў дакументу. У сувязі з насьцяганасцю інфармацыі ў спасылках пры публікацыі арыгінальнага тэксту, было вырашана гісторыка-геаграфічныя каментары рабіць у перакладзе тэксту.

[1557 верасень. – Пасволь/Pasvalys]

*Рээстр лівонскага войска*⁸

Ар.: – Коп.: В) *Кракаў, Biblioteka Jagiellońska, Oddział Rękopisów, BJ 58, Fol. 71–72 v. (Папяровы зборнік XVI ст. «Rerum Livonicarum liber», continens acta a. 1556–1557); С) Кракаў, Biblioteka Czartoryskich, Rpis 302 IV, k. 179 / s. 355 – k. 180 v. / s. 358 (Akta Inflantskie za panowanie Zygmunta Augusta od 1556 do 1571).*

Тэкст паводле В
Fol. 71

Copiae militares Livoniensium | in terra Curawiensi⁹ |

Grebbin domus exigua,¹⁰ duodecim milliaria a terris Prussiae | distans, equos suggerit triginta¹¹. |

⁸ Аўтар выказвае шчырую падзяку за кансультацыі пад час падрыхтоўкі дакумента да публікацыі свайму калегу Алесю Жлутку.

⁹ В. Cz.: загаловак «MILITARES LIUONIENSIUM». «In terra Curanien(si)» вынесена ў асноўны тэкст.

¹⁰ Коска паводле В. Cz.

¹¹ В. Cz.: у канцы радка дапісана лічбай 30.

Comptor Vyndouiensis¹² |

Wyndow domus ad mare sita, quo et naves appellant, cum | subditis expedit equos triginta. || [Fol. 71 v.]

Comptor Boldingensis¹³ |

Durbben¹⁴ distat miliaria .VI.¹⁵ a Grubbin. |

Hasenpot milliaria¹⁶ IIII¹⁷ a Durben, nemo his duabus domibus in|habitat. Goldingen¹⁸ Arx praestantior terrae Curaniensis, milliaria¹⁹ | IIII²⁰ ab Alschwangen. Zabel²¹, in hac domo nemo habitat. |

Schrun(den) ad fluvium Window²² domus mediocriter munita, distat | milliaria²³ .V.²⁴ a Goldingen, cum | nobilitate equos praestat 250. |

Advocatus in Ca(n)dow²⁵ |

Candow cum suis subditis equos 150 praestat. |

Comptor Dublensis²⁶ |

Dublen attingit fines Lithuanorum²⁷ cum nobilitate equos | 150. Nienburgk equos 10. |

Capitaneus in Mitow. Marsalco | generalis²⁸
iste Capit(aneatus)²⁹ pertinet. |

Attingit fines Lithuanorum³⁰ cum nobilitate equos | dat centum³¹. |

¹² B. Cz.: паўсюль пасля загалоўкаў прастаўлены кронкі.

¹³ B. Cz.: Boldingen(sis).

¹⁴ B. Cz.: Durben.

¹⁵ B. Cz.: sex.

¹⁶ B. Cz.: miliaria.

¹⁷ B. Cz.: 4.

¹⁸ B. Cz.: коска.

¹⁹ B. Cz.: miliaria.

²⁰ B. Cz.: 4.

²¹ B. Cz.: коска.

²² B. Cz.: ad fluvium Window *вылучана коскамі.*

²³ B. Cz.: miliaria.

²⁴ B. Cz.: 5.

²⁵ B. Cz.: Candow.

²⁶ B. Cz.: Dublen(sis).

²⁷ B. Cz.: Lituanorum.

²⁸ B. Cz.: g(e)n(er)ali.

²⁹ B. Cz.: Capitaneatus.

³⁰ B. Cz.: Lituanoru(m),.

³¹ B. Cz.: 100.

Advocatus Powschensis³² |

Powsche domus mediocriter munita fines Lithuanorum³³ | attingit³⁴ cum Nobilitate dat equos 130. |

Ascherade domus mediocriter munita ad Dunam sita³⁵ cum | nobilitate dat equos 70. |

Advocatus Selburgensis |

Selburgk³⁶ ad Dunam sita,³⁷ fines Lithuanorum³⁸ attingit, dat | equos expeditos triginta³⁹. || *Fol. 72* |

Comptor Duneburgensis⁴⁰ |

Duneburgk⁴¹ finibus Lithuanorum⁴² adiacens, cum nobilitate equos dat 250. |

Advocatus Rositensis⁴³ |

Rositen finibus adiacet Polletschi⁴⁴. |

Ludtzen equos habet cum nobilitate 250. |

Comptor Marienburgensis⁴⁵ |

Adsel, Marienburgk⁴⁶ a Wenden distat⁴⁷ 20 miliaria, atque | fines Russorum attingit⁴⁸ cum nobilitate equos dat 150. |

Wenden |

Dominus magister cum curia sua equos 300. |

³² *B. Cz.*: Powschen(sis).

³³ *B. Cz.*: Litanoru(m).

³⁴ *B. Cz.*: *коска*.

³⁵ *B. Cz.*: *коска*.

³⁶ *B. Cz.*: Selburg.

³⁷ *B. Cz.*: *коска адсутнічае*.

³⁸ *B. Cz.*: Litanoru(m).

³⁹ *B. Cz.*: 30.

⁴⁰ *B. Cz.*: Duneburgen(sis).

⁴¹ *B. Cz.*: Duneburg.

⁴² *B. Cz.*: Litanoru(m).

⁴³ *B. Cz.*: Rositten(sis).

⁴⁴ *B. Cz.*: Polotschi.

⁴⁵ *B. Cz.*: Marienburgen(sis).

⁴⁶ *B. Cz.*: Marienburg..

⁴⁷ *B. Cz.*: distat a Wenden.

⁴⁸ *B. Cz.*: : (*знак скарачэння*).

Trikaten, Wolmarn opidum⁴⁹ et arx parva in eo. |
 Burtnick, Rügen⁵⁰, Ermes. |
 Karchs,⁵¹ et Helmede dant magistro⁵² equos 150. |

Comptor Vellinensis⁵³ |

Vellin civitas et arx, sub se habet Anerpal, Tarvest, Laicz⁵⁴, | cum nobilitate equos habet 300. |

Advocatus Jervensis |

Wittenschein⁵⁵ cum nobilitate dat equos 150. |

Advocatus Wesenbergensis⁵⁶. |

Wesenbergk⁵⁷ cum districtu equos 300. |

Comptor Revalensis. |

Revel civitas et arx cum nobilitate equos dat 150. |

Advocatus Narwensis⁵⁸. |

Narve⁵⁹ Civitas et arx cum nobilitate simul dat equos 150. || [*Fol. 72 v.*] |

Advocatus Zolsburgensis. |

Zolsburgk⁶⁰ cum nobilitate equos octuaginta⁶¹. |

Advocatus Nienslattensis. |

Niensslate⁶² equos habet 20. |

⁴⁹ *B. Cz.*: oppidu(m),.

⁵⁰ *B. Cz.*: Ruigen.

⁵¹ *B. Cz.*: *коска адсутнічае.*

⁵² *B. Cz.*: mag(ist)ro.

⁵³ *B. Cz.*: Vellin(sis).

⁵⁴ *B. Cz.*: Laits.

⁵⁵ *B. Cz.*: Wittenstein.

⁵⁶ *B. Cz.*: Veschenbergen(sis).

⁵⁷ *B. Cz.*: Veschenbergk.

⁵⁸ *B. Cz.*: Narven(sis).

⁵⁹ *B. Cz.*: Narvae.

⁶⁰ *B. Cz.*: Zolsburg.

⁶¹ *B. Cz.*: 80.

⁶² *B. Cz.*: Nieslate.

Advocatus Pernawiensis⁶³ |

Pernow⁶⁴ civitas et castrum⁶⁵ dat equos cum nobilitate 60. |

Advocatus Suneburgensis |

Suneburg iacet ad Osel, cum⁶⁶ nobilitate 150 equos. |

Segewalde, Nitow, Sthugen, Jurgensburgk⁶⁷, | Lemburgk⁶⁸, equos 60. |

Dunemundesis bene⁶⁹ munita domus. |

Neuenmulen et Rodenpeis, arx Riga, Kerchelm equos 30. |

Archiep(iscop)atus Rigensis⁷⁰ |

Sexcentos equos bene⁷¹ expeditos. |

Runeburgk⁷², Salis, Kakenhusen, Treden, Bebal, Lembsel, | Seswegen, Lodun, Marienhausen, Swanburgk⁷³, Smilten, | Creuczburg⁷⁴, Lennewerde, Uikel⁷⁵, Serben. |

Darbet Episcopatus⁷⁶ |

Equos dat 700. Civitas Darbt et castrum, Kyrgenpe⁷⁷, Ni|enhusen, Aldenthorn, Werbeck, Valckona. |

Ep(iscopat)us Curlaviensis et Oselensis |

Hi duo ep(iscop)atus dant equos 400. Pilten, Dondangen, | Nienhus, Arnssburgk⁷⁸, Hapsel, Lode. |

⁶³ B. Cz.: Pernavien(sis).

⁶⁴ B. Cz.: Pernaw.

⁶⁵ B. Cz.: castru(m).

⁶⁶ B. Cz.: cu(m).

⁶⁷ B. Cz.: Jurgensburg.

⁶⁸ B. Cz.: Lemburg.

⁶⁹ Над ь прастаўлена кропка: ь.

⁷⁰ B. Cz.: напісана ў адзін радок: Archiep(iscop)atus Rigen(sis) 600 equos b(e)n(e) expeditos.

⁷¹ Над ь прастаўлена кропка: ь.

⁷² B. Cz.: Runeburg.

⁷³ B. Cz.: Swanburg.

⁷⁴ B. Cz.: Creutzburg.

⁷⁵ B. Cz.: Uxkol.

⁷⁶ B. Cz.: Darbett episcopatus.

⁷⁷ B. Cz.: Kirpenge.

⁷⁸ B. Cz.: Arusberg.

Civitates nisi istae duae Revel et Darbt peregrinos⁷⁹ milites | suscipiunt, de proprio illorum⁸⁰ populo | suppeditare, aut ex Civita[tibus suis mittere non | possunt. |

Summa⁸¹ omnium equorum 5200. |

Апісанне кодэксу В (ВJ 58):

Вокладка кодэксу скураная, ціснёная пазалочанай фарбай. Захаваліся сляды ад дзвюх зашпілек. На пярэдняй вокладцы ў цэнтры – герб «Арол» (польскі) з манаграмай Жыгімонта Аўгуста (S. A.) на грудзі; на апошняй – «Пагоня».

Кодэкс XVI ст. «Regum Livonicarum liber» утрымлівае акты 1556–1557 гг. Лівонскія акты адносяцца да «Пасвольскай выправы» 1557 г. [46, s. 19].

Папера ў аркуш. 227 аркушаў і 7 пустых на пачатку і на канцы. Памеры аркушаў: 20,5 x 31 см. Філіграні на аркушах: «Сякера ў тарчы пад каронай» (блізкія варыянты датуюцца 1541–1584 гг. [32, p. 228, Nr. 1655–1669] і 1581–1586 гг. [15, с. 248–249, № 633–638]).

Загалоўкі раздзелаў выкананы чырвоным атрамантам; асноўны тэкст – цёмна-карычневым атрамантам.

Апісанне кодэксу С (В. Cz., Rpis 302 IV)

Кодэкс XVI ст. «Akta Inflantskie za panowanie Zygmunta Augusta od 1556 do 1571». 724 аркушы (паўаркушы) + 25 с. рэгістра XIX ст. (рукапіс паходзіць з калекцыі Тадэўша Чацкага, апрацаваны Лукашам Галенбёўскім – з укладаннем зместу на асобных старонках, размешчаных ад пачатку кнігі).

Аркушы 29 x 20 см. Старонкі кодэкса маюць падвоеную нумарацыю – фаліяцыю і пагінацыю. Першапачатковая нумарацыя (аркушы – karty) нанесеная справа ўверсе аркуша атрамантам; новая нумарацыя (старонкі) нанесена ніжэй простым алоўкам.

⁷⁹ B. Cz.: Civitates, Revel, et Darbt, nisi istae duae peregrin[os].

⁸⁰ B. Cz.: illoru(m).

⁸¹ B. Cz.: Sum(m)a.

ПЕРАКЛАД

Fol. 71

Лівонскія ваенныя сілы ў зямлі Куронскай⁸²

Гробін⁸³ – невялікая рэзідэнцыя, на адлегласці дванаццаці міль ад зямлі Прускай, пастаўляе трыццаць коней.

Комтур Віндаўскі⁸⁴

Віндаў – рэзідэнцыя, размешчаная каля мора, у якой таксама прычальваюць караблі, выстаўляе разам для паходу трыццаць коней. || [Fol. 71 v.]

Комтур Болдынгенскі (Голдынгенскі)⁸⁵

Дурбэн⁸⁶ знаходзіцца за 6 міляў ад Гробіна.

Газэнпот⁸⁷ за 4 мілі ад Дурбэна, ніхто не жыве ў абодвух гэтых рэзідэнцыях. Голдынген – выдатны замак Куронскай зямлі, за 4 мілі ад Альшвангена (Ашвангена)⁸⁸. Цабель⁸⁹ – ніхто не жыве ў гэтым уладанні.

Шрундэн⁹⁰, на рацэ Віндаве⁹¹, сярэдне ўмацаваны, знаходзіцца за 5 міляў ад Гольдынгена, з коньмі высакародных (дваранства) выстаўляе 250 (коней).

Войт у Кандаве⁹²

Кандаў з яго падданымі выстаўляе 150 коней.

Комтур Дубленскі (Добленскі)⁹³

Доблен прымыкае да рубяжоў літвінаў; з дваранствам [выстаўляе] 150 коней. Нойенбург⁹⁴ – 10 коней.

⁸² Куронія/Курляндзя – захад Латвіі: ням. Kurland, латыш. Kurzeme.

⁸³ Войтаўства Гробін: ням. Grobin, латыш. Grobiņa.

⁸⁴ Комтурства Віндаўскае: ням. Windau, латыш. Ventspils.

⁸⁵ Комтурства Голдынгскае, у крыніцы выкарыстоўваецца найперш форма Болдынгскае: ням. Goldingenn, латыш. Kuldīga.

⁸⁶ Дурбэн – ордэнскі замак: ням. Durben, латыш. Durbe.

⁸⁷ Газэнпот – горад, замак Курляндскага біскупа і ордэнскі замак: ням. Hasenpot, латыш. Aizpute.

⁸⁸ Ашванген – ордэнскі замак: ням. Aschwangen, латыш. Alsunga.

⁸⁹ Цабільн – ордэнскі замак: ням. Zabeln, латыш. Sabile.

⁹⁰ Шрундэн – ордэнскі замак: ням. Schrunden, латыш. Skrunda.

⁹¹ Віндава – рака: ням. Windawa, Windau, латыш. Venta.

⁹² Войтаўства Кандаўскае: ням. Kandau, латыш. Kandava.

⁹³ Комтурства Добленскае: ням. Doblén, латыш. Dobele.

⁹⁴ Нойенбург – ордэнскі замак: ням. Neuenburg, латыш. Jaunpils.

**Капітан у Мітаве⁹⁵. Маршал генеральны (ландмаршал)
з'яўляецца гэтым капітанам**

Прымыкаючы да рубяжоў літвінаў, з дваранствам дае сто коней.

Войт Поўшенскі (Баўскі?)⁹⁶

Поўшэ (Баўска?), рэзідэнцыя памяркоўна моцная, прымыкае да рубяжоў літвінаў, з дваранствам дае 130 коней.

Ашэрадэн⁹⁷, уладанне ўмерана моцнае, знаходзіцца на Даўгаве (Дзвіне), з дваранствам дае 70 коней.

Войт Зельбургскі⁹⁸

Зельбург знаходзіцца на Даўгаве (Дзвіна), прымыкае да рубяжоў літвінаў, дае трыццаць коней з рыштункам. || *Fol.* 72

Комтур Дынабургскі⁹⁹

Дынабург ляжыць пры рубяжах літвінаў, з дваранствам дае 250 коней.

Войт Рэжыцкі¹⁰⁰

Рэжыца ляжыць пры полацкіх рубяжах.

Люцын¹⁰¹ з дваранствам мае 250 коней.

Комтур Марыенбургскі¹⁰²

Адзэль¹⁰³, Марыенбург знаходзяцца за 20 міляў ад Вендэна¹⁰⁴, а таксама прымыкаюць да расійскіх рубяжоў, з дваранствам дае 150 коней.

⁹⁵ Комтурства Мітаўскае, з 1497 г. – капітанства: ням. Mitau, латыш. Jelgava.

⁹⁶ Існуюць праблемы з геаграфічна-тапанімічнай лакалізацыяй войтаўства Powsche – паводле наяўных крыніцаў такі пункт не выяўлены. Але паводле геаграфічнага размяшчэння – на мяжы з ВКЛ і на ўсход ад Куроніі, а таксама паводле адміністрацыйнага статусу – войтаўства, найбольш лагічным гэта магла быць Баўска: ням. Bauske, латыш. Bauska. Гэтай версіі спрыяе і стара-беларуская форма тапоніма: Бовьскъ, які мог трансфармавацца з Powsche.

⁹⁷ Замкавае комтурства Ашэрадэн: ням. Ascheraden, латыш. Aizkraukle. У XIII–XV стст. існавала як самастойнае комтурства, з 1519 г. вядомае як замкавае комтурства (гл.: [35, s. 110]).

⁹⁸ Комтурства Зельбургскае: ням. Selburg, латыш. Sēlpils.

⁹⁹ Комтурства Дынабургскае: ням. Dünaburg, латыш. Daugavpils.

¹⁰⁰ Войтаўства Рэжыцкае: ням. Rositten, латыш. Rēzekne.

¹⁰¹ Люцын – ордэнскі замак: ням. Ludsen, латыш. Ludza.

¹⁰² Комтурства Марыенбургскае: ням. Marienburg, латыш. Alūksne.

¹⁰³ Адзэль – ордэнскі замак: ням. Adsel, латыш. Gaujiena.

¹⁰⁴ Вендэн – горад, комтурства і войтаўства: ням. Wenden, латыш. Cēsis.

Вендэн

Пан магістр са сваім дваром – 300 коней.

Трыкатэн¹⁰⁵, Вольмар¹⁰⁶ – горад і невялікі замак у ім.

Буртнэк¹⁰⁷, Руен¹⁰⁸, Эрмес¹⁰⁹.

Каркус¹¹⁰ і Гельмет¹¹¹ даюць магістру 150 коней.

Комтур Фэлінскі¹¹²

Фэлін, горад і замак, пры ім маюцца Оберпален¹¹³, Тарваст¹¹⁴, Ляйс¹¹⁵ з дваранствам маюць 300 коней.

Войт Ервеньскі¹¹⁶

Вайсенштайн¹¹⁷ з дваранамі дае 150 коней.

Войт Везэнбергскі¹¹⁸

Везэнберг з акругаю – 300 коней.

Комтур Рэвельскі¹¹⁹

Рэвель, горад і замак, з дваранствам дае 150 коней.

Войт Нарвенскі¹²⁰

Нарва, горад і замак, з дваранствам разам дае 150 коней. || [*Fol.* 72 v.]

Войт Толсбургскі¹²¹

Тольсбург з дваранамі – 80 коней.

¹⁰⁵ Трыкатэн – ордэнскі замак: ням. *Trikaten*, латыш. *Trikāta*.

¹⁰⁶ Вольмар – горад, ордэнскі замак: ням. *Wolmar*, латыш. *Valmiera*.

¹⁰⁷ Буртнэк – ордэнскі замак: ням. *Burtneck*, латыш. *Burtnieki*.

¹⁰⁸ Руен – ордэнскі замак: ням. *Rujen*, латыш. *Rūjiena*.

¹⁰⁹ Эрмес – ордэнскі замак: ням. *Ermes*, латыш. *Ērgeme*.

¹¹⁰ Войтаўства Каркус: ням. *Karkus*, эст. *Karksi*.

¹¹¹ Гельмет – ордэнскі замак: ням. *Helmet*, эст. *Helme*.

¹¹² Войтаўства Фэлінскае: ням. *Fellin*, эст. *Viljandi*.

¹¹³ Войтаўства Оберпаленскае (у XVI ст. войты не фіксуюцца, гл. [35, s. 116]): ням. *Oberpahlen*, эст. *Põltsamaa*.

¹¹⁴ Тарваст – ордэнскі замак: ням. *Tarwast*, эст. *Tarvastu*, ст.-бел. Тавьрусь.

¹¹⁵ Ляйс – ордэнскі замак: ням. *Lais*, эст. *Laiuse*.

¹¹⁶ Ервень – рэгіён: ням. *Jerwen*, эст. *Järva Maakond*, ст.-бел. Ерунь.

¹¹⁷ Вайсенштайн – горад, войтаўскі замак, цэнтр рэгіёна Ервень: ням. *Weissenstein*, эст. *Paide*, ст.-бел. Белый Камень.

¹¹⁸ Везэнберг – горад, войтаўскі замак: ням. *Wesenberg*, эст. *Rakvere*.

¹¹⁹ Рэвель – горад, замак комтура: ням. *Reval*, эст. *Tallinn*.

¹²⁰ Нарва – горад, замак войта: ням. *Narwa*, эст. *Narva*.

¹²¹ Тольсбург – замак войта: ням. *Tolsburg (Zolsburg)*, эст. *Toolse*.

Войт Нойшлѣскі¹²²

Нойшлѣс мае 20 коней.

Войт Пернаўскі¹²³

Пернаў, горад і замак, з дваранамі дае 60 коней.

Войт Зонебургскі¹²⁴

Зонебург ляжыць на (выспе) Эзель¹²⁵, з дваранствам (дае) 150 коней.

[Комтур Зэгевольдскі]¹²⁶

Зэгевольде¹²⁷, Нітаў¹²⁸, Шуен¹²⁹, Юргенсбург¹³⁰, Лембург¹³¹ – 60 коней.

[Комтур Дзюнамондскі]¹³²

Дзюнамондэ¹³³ – добра ўмацаванае ўладанне.

[Комтур Рыжскі]¹³⁴

Нойрмюлен¹³⁵ і Родэнпойс¹³⁶, Рыжскі замак¹³⁷, Кірхгольм¹³⁸ – 30 коней.

Арцыбіскупства Рыжскае

Шэсцьсот коней, добра падрыхтаваных.

¹²² Нойшлѣс – замак войта: ням. Neuschloss (Niensslate), эст. Vasknarva.

¹²³ Пернаў – горад, порт, замак комтура: ням. Pernau, эст. Pärnu. Пернаў вядомы па дакументах як цэнтр комтурства, а не войтаўства, гл. [35, s. 116].

¹²⁴ Зонебург – замак войта: ням. Soneburg (Suneburg), эст. Maasi.

¹²⁵ Эзель – выспа: ням. Ösel, эст. Saaremaa.

¹²⁶ Загалолак уведзены пры публікацыі, каб падзяліць інфармацыю, якая адносіцца да розных адміністраўна-тэрытарыяльных адзінак Ордэна ў Лівоніі.

¹²⁷ Зэгевольде – замак комтура: ням. Segewolde (Segewalde), латыш. Sigulda.

¹²⁸ Нітаў – ордэнскі замак: : ням. Nitau (Nitow), латыш. Nītaure.

¹²⁹ Шуен – ордэнскі замак: : ням. Schujen (Sthugen), латыш. Skujene.

¹³⁰ Юргенсбург – ордэнскі замак: : ням. Jürgensburg (Jurgensburgk), латыш. Zaube.

¹³¹ Лембург – ордэнскі замак: : ням. Lemburg, латыш. Mālpils.

¹³² Загалолак уведзены пры публікацыі.

¹³³ Дзюнамондэ – замак комтура: ням. Dünamünde, латыш. Daugavgrīva, ст.-бел. Дынамондэ.

¹³⁴ Загалолак уведзены пры публікацыі.

¹³⁵ Нойрмюлен – ордэнскі замак: ням. Neuemühlen (Neuenmulen), латыш. Ādaži.

¹³⁶ Родэнпойс – ордэнскі замак: ням. Rodenpois (Rodenpeis), латыш. Ropaži.

¹³⁷ Рыга – горад, метраполіс Лівоніі: ням. Riga, латыш. Rīga. Апроч рэзідэнцый арцыбіскупа і магістра, тут дзейнічалі структуры курыі і Ордэна, у тым ліку і комтураў Рыгі і Рыжскага замка.

¹³⁸ Родэнпойс – ордэнскі замак: ням. Kirchholm (Kerchelm), латыш. Salaspils.

Роненбург¹³⁹, Заліс¹⁴⁰, Кокенгузэн¹⁴¹, Трайдэн¹⁴², Бэбаль¹⁴³, Лемзаль¹⁴⁴, Зэсвеген¹⁴⁵, Ляўдон¹⁴⁶, Марыенгаўзэн¹⁴⁷, Шванэбург¹⁴⁸, Смільтэн¹⁴⁹, Кройцбург¹⁵⁰, Леневардэн¹⁵¹, Юкскюль¹⁵², Зэрбен¹⁵³.

Дэрпцае¹⁵⁴ біскупства

Дае 700 коней. Горад Дэрпт і замак Кірумпё¹⁵⁵, Нойгаўзэн¹⁵⁶, Ольдэн-торн¹⁵⁷, Варнбэк¹⁵⁸, Фалькенаў¹⁵⁹.

¹³⁹ Роненбург – горад, замак арцыбіскупа: ням. Ronneburg (Runeburgk), латыш. Rauna, ст.-бел. Рунемьборкъ, Руненьборкъ.

¹⁴⁰ Заліс – порт, замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Salis, латыш. Salacgrīva.

¹⁴¹ Кокенгузэн – горад, замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Kokenhusen (лац. – Kukuensis, Kukuenoys, Kakenhusen), латыш. Koknese, ст.-бел. Коконьгавьзень, Куконос.

¹⁴² Трайдэн – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Treiden (Treden), латыш. Turaida.

¹⁴³ Бэбаль – не ідэнтыфікавана; магчыма, Набэн – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Nabben, латыш. Nabe.

¹⁴⁴ Лемзаль – горад, замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Lemsal (Lembsel), латыш. Limbaži.

¹⁴⁵ Зэсвеген – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Sesswegen (Seswegen), латыш. Cesvaine.

¹⁴⁶ Ляўдон – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Laudohn (Lodun), латыш. Ļaudona, ст.-бел. Левьданы.

¹⁴⁷ Марыенгаўзэн – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Marienhausen, латыш. Viļaka, ст.-бел. Мариенгавьзень.

¹⁴⁸ Шванэбург – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Schwaneburg (Swanburg), латыш. Gulbene, ст.-бел. Шванемьборкъ.

¹⁴⁹ Смільтэн – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Smilten, латыш. Smiltene.

¹⁵⁰ Кройцбург – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Kreuzburg (Creuczburg, Creutzburg), латыш. Krustpils, ст.-бел. Крыжборг.

¹⁵¹ Леневардэн – замак васала рыжскага арцыбіскупа: ням. Lennewarden (Lennewerde), латыш. Lielvārde.

¹⁵² Юкскюль – замак васала рыжскага арцыбіскупа: ням. Uexküll (Uikel, Uxkol), латыш. Ikšķile.

¹⁵³ Зэрбен – замак рыжскага арцыбіскупа: ням. Serben, латыш. Dzērbene.

¹⁵⁴ Дэрпт – горад, рэзідэнцыя дэрпцакага біскупа: ням. Dorpat (Darbet), эст. Tartu, ст.-бел. Дерптг.

¹⁵⁵ Кірумпё – замак дэрпцакага біскупа: ням. Kirrumpäh (Kyrgenpe), эст. Kirumpää.

¹⁵⁶ Нойгаўзэн – замак дэрпцакага біскупа: ням. Neuhausen (Nienhusen), эст. Vastse-Iiina.

¹⁵⁷ Ольдэнторн – замак дэрпцакага біскупа: ням. Oldenthorn (Aldenthorn, Altenturm), эст. Vana-Kastre.

¹⁵⁸ Варнбэк – замак дэрпцакага біскупа: ням. Warnbeck (Warbeck, Werbeck), эст. Uue-Kastre.

¹⁵⁹ Фалькенаў – цыстэрыянскі кляштар у Дэрпцікім біскупстве: ням. Falkenau (Valckona), эст. Kärkna.

Біскупства Курляндскае і Эзэльскае¹⁶⁰

Гэтыя два біскупствы даюць 400 коней. Пільтэн¹⁶¹, Данданген¹⁶², Нойгаўзэн¹⁶³, Арэнсбург¹⁶⁴, Гапсэль¹⁶⁵, Лёдэ¹⁶⁶.

Калі толькі не гэтыя два гарады, Рэвель і Дэрпт, прымаюць ваяроў-пілігрымаў, бо ([як] іншыя гарады) не могуць падтрымліваць са свайго ўласнага народу.

Сума ўсіх коней – 5200.

Спіс літаратуры

1. Булыка, А. М. Даўнія запазычанні беларускай мовы / А. М. Булыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 384 с.
2. Грицкевич, А. П. Хозяйственное и правовое положение военно-служилого населения в Слуцком княжестве в XVI–XVIII вв. / А. П. Грицкевич // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, 1962 г. – Минск: Наука и техника, 1964. – С. 242–253.
3. Грицкевич, А. П. Формирование феодального сословия в Великом княжестве Литовском и его правовые основы (XV–XVI вв.) / А. П. Грицкевич // Первый Литовский Статут 1529 г.: (Материалы респ. науч. конф., посвящ. 450-летию Первого Статута). – Вильнюс, 1982. – С. 65–73.
4. Гурскі, М. І. Беларуская мова / М. І. Гурскі, М. Г. Булахаў, М. Ц. Марчанка. – Мінск: Вучпедвыд, 1958. – Ч. 1: Лексікалогія, фанетыка і марфалогія. – 392 с.
5. Дзярновіч, А. І. Кёнігсбергскі Таемны Архіў: Фармаванне калекцый, публікацыі дакументаў і важнасць архіва для вывучэння гісторыі Беларусі / А. І. Дзярновіч // Архіварыус. – Мінск, 2004. – Вып. 2. – С. 152–169.
6. Дзярновіч, А. І. «Прускі» сцэнарый для Інфлянтаў: да пытання выкарыстання катэгорый «інтэграцыя» і «інкарпарацыя» ў дачыненні да XVI ст. / А. І. Дзярновіч // Праблемы інтэграцыі і інкарпарацыі ў развіцці Цэнтральнай і Усходняй Еўропы ў перыяд ранняга Новага часу. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 440-годдзю Люблінскай уніі (Мінск, 15–17 кастрычніка 2009 г.). – Мінск: БПП Плюс, 2010. – С. 86–93.

¹⁶⁰ Эзельскае біскупства ахоплівала Заходнюю Эстонію і, найперш, як яе астраўную частку: ням. *Ösel* (*Oesel*; лац. *Osilien*), эст. *Saaremaa*.

¹⁶¹ Пільтэн – горад, замак і рэзідэнцыя курляндскага біскупа: ням. *Pilten*, латыш. *Piltene*.

¹⁶² Данданген – замак курляндскага біскупа: ням. *Dondangen*, латыш. *Dundaga*.

¹⁶³ Нойгаўзэн – замак курляндскага біскупа: ням. *Neuhausen* (*Nienhus*), латыш. *Valtaiķi*.

¹⁶⁴ Арэнсбург – горад, порт, замак эзельскага біскупа: ням. *Arensburg* (*Arnssburgk Arusberg*), эст. *Kuressaare* (у 1952–1988 *Kingissepp*).

¹⁶⁵ Гапсэль – горад, порт, замак эзельскага біскупа: ням. *Hapsal* (*Hapsel*), эст. *Naapsalu*.

¹⁶⁶ Лёдэ – горад, порт, замак эзельскага біскупа: ням. *Lohde* (*Lode*), эст. *Koluvere*.

7. Дзярновіч, А. І. Саюзы дагавор 1501 г. ВКЛ з Лівоніяй і дынастычны крызіс 1497–1499 гг. у Расіі / А. І. Дзярновіч // *Весці Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук.* – 2003. – № 1. – С. 62–66.
8. Казакова, Н. А. Русь і Лівонія в 60–90-х гг. XV в. / Н. А. Казакова // *Международные связи России до XVII в. Экономика, политика и культура: Сборник статей / отв. ред. Л. Г. Бескровный.* – М.: АН СССР, 1961. – С. 306–338.
9. Круус, Х. Х. Балтийский вопрос в XVI веке в зарубежной исторической литературе / Х. Х. Круус // *Вопросы истории.* – 1959. – № 6. – С. 109–114.
10. Метадычныя рэкамендацыі да публікацыі лацінскіх дакументаў XIII–XIV стст. / аўт.-склад. А. А. Жлутка. – Мінск: БелНДДАС, 2005. – 50 с.
11. Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. публічных спраў 1 / Падрыхтавалі А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч; НАН Беларусі, Інстытут гісторыі. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 444 с.
12. Попов, В. Е., Филюшкин, А. И. «Война коадьюторов» и Позвольские соглашения 1557 г. / В. Е. Попов, А. И. Филюшкин // *Studia Slavica et Balcanica Retropolitana.* – 2009. – № 1/2. – С. 151–184.
13. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер / пер. с нем. О. Н. Трубачева, под ред. и с предисловием Б. А. Ларина. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 1. – 576 с.
14. Филюшкин, А. И. Закат северных крестоносцев: «Война коадьюторов» и борьба за Прибалтику в 1550-е годы / А. И. Филюшкин. – М.: Фонд «Русские Витязи», 2015. – 72 с.
15. Філіграні архіўных дакументаў Беларусі XVI – пачатку XX стст. / склад. В. С. Пазднякоў. – Мінск: БелНДДА, 2013. – 256 с.
16. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – Т. 2: в. – 344 с.
17. Benninghoven, F. Probleme der Zahl und Standortverteilung der livländischen Streitkräfte im ausgehenden Mittelalter / F. Benninghoven // *Zeitschrift für Ostforschung.* – 1963. – Bd. 12. – Heft 4. – S. 601–622.
18. Bielski, M. Kronika polska / M. Bielski. – Sanok: K. Pollak, 1856. – Т. II. – S. 700–1222.
19. Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae / M. Dogiel. – Vilnia: Ex Typographia Regia, 1759. – Т. V. – 560 p.
20. Die Berichte und Briefe des Rats und Gesandten Herzog Albrechts von Preussen A[ha]sverus v. Brandt nebst den an ihn ergangenen Schreiben im Staatsarchiv zu Königsberg / Hrsg. von A. Bezzenberger. – Königsberg: Gräfe & Unzer, 1921. – H. 4 (1550–1559).
21. Dundulis, B. Lietuvos užsienio politika XVI a. / B. Dundulis. – Vilnius: Mintis, 1971. – 308 p.
22. Elementa ad Fontium Editiones. – Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1974. – Vol. XXXI: Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia, II pars / Edidit Carolina Lanckorońska. – 241 p.

23. *Elementa ad Fontium Editiones.* – Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1978. – Vol. XLIV. Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia, XIV pars, HBA, B 2b, 1546–1567. – 187 p.
24. Jasnowski, J. Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński / J. Jasnowski. – Oświęcim: Napoleon V, 2014. – 322 s.
25. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (GStAPK). – HBA. – Abt. D. – Kasten 611. – Liefländische Sachen 1552.
26. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GStAPK). – HBA. – Abt. D. – Kasten 616. – Zum Jahre 1555/56.
27. Gierowski, J. A. *Historia Polski 1505–1764* / J. A. Gierowski – Warszawa: PWN, 1988. – 319 s.
28. Górnicki, Ł. *Dzieje w Koronie Polskiej* / Ł. Górnicki / wyd. H. Barycz. – Wrocław: Ossolineum, 1950. – 195 s.
29. Kolankowski, L. *Polska Jagellonów. Dzieje polityczne* / L. Kolankowski. – Olsztyn: Oficyna Warmińska, 1991. – 305 s.
30. Kruus, H. *Vene-Liivi Sõda (1558–1561)* / H. Kruus. – Tartu: Loodus, 1924. – 158, [2] lk.
31. Kühne, H. *Polnische Lehnwörter im Weissrussischen* / H. Kühne. – Berlin: Freie Universität, 1960. – 121 S.
32. Laucevičius, E. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas* / E. Laucevičius. – Vilnius: Mintis, 1967. – 577 lp.
33. Małek, J. *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525–1548* / J. Małek. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1976. – 290 s.
34. Miklosich, F. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* / F. Miklosich. – Wien: W. Braumüller, 1876. – 560 S.
35. Militzer, K. *Wykaz urzędów Zakonu Kawalerów Mieczowych i zakonu krzyżackiego w Inflantach z Estonia* / K. Militzer. // *Inflanty w średniowieczu. Władztwa zakonu krzyżackiego i biskupów.* – Toruń: TNT, 2002. – S. 107–121.
36. Rasmussen, K. *Die livländische Krise 1554–1561* / K. Rasmussen. – København: Universitetsforlaget, 1973. – 241 p.
37. Senning, A. *Beiträge zur Heeresverfassung und Kriegsführung Alt-Livland zur Zeit seines Unterganges* / A. Senning. – Jena: [s.n.], 1932. – 190 S.
38. *Słownik etymologiczny języka polskiego* / pod red. A. Brücknera. – Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927. – XIV, [2], 805, [1] s.
39. Stancelis, V. *LDK vaidmuo Livonijos krizėje 1552–1561 m.: svarbiausios istoriografinės problemos* / V. Stancelis // *Lituanistica.* – 1998. – Nr. 4 (36). – P. 3–17.
40. Stancelis, V. *1557 m. Pasvalio sutartys – permain Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykiuose su Hohencolern dinastija rezultatas* / V. Stancelis // *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* – Vilnius: LII, 1997. – P. 285–298.
41. Strykowski, M. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi* / M. Strykowski. – T. I–II. – Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glüksberga, 1846.

42. Sucheni-Grabowska, A. Zygmunt August król polski i wielki książę litewski 1520–1562 / A. Sucheni-Grabowska. – Warszawa: Wydawn. Krupski i S-ka, 1996. – 448 s.

43. Sužiedelis, S. Lietuvos ir Livonijos konfliktas 1556–1557 m. / A. Sužiedelis // Athenaeum (Kaunas). – 1938. – T. 9. – P. 63–93.

44. Švābe, A. Sigismunda Augusta Livonijas politika / A. Švābe // Latvijas Vēstures institūta žurnāls. – 1937. – Nr. 1. – Lpp. 69–109.

45. Varakauskas, R. Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a. / R. Varakauskas. – Vilnius: Mokslas, 1982. – 328 p.

46. Wisłocki, W. Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego / W. Wisłocki. – Kraków: W drukarni UJ, 1877–1881. – Cz. I. Wstęp. Rękopisy. – 1875. – 448 s.

ІЛЮСТРАЦЫІ І КАРТЫ

Іл. 1. Лукас Кранах Малодшы. Партрэт караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста (фрагмент галерэі сям'і Жыгімонта Старога). Каля 1553 г. Мініяцюра, алей на медзі. Музей князёў Чартарыйскіх у Кракаве / Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie, інв. XII-538.

Іл. 2. Лукас Кранах Старэйшы. Партрэт марграфу Альбрэхта Брандэнбург-Ансбаха, герцага Прусіі. 1528 г. Алей на дрэву. Музей герцага Антона Ульрыха ў Браўншвайгу / Herzog Anton Ulrich-Museum, GG22.

Пл. 3. Надмагілле маркграфы Вільгельма Брандэнбург-Ансбах, апошняга арцыбіскупа Рыгі ў 1539–1563 гг. (каад'ютар у 1529–1539 гг.). Рыжскі Домскі сабор (малюнак з натуры быў выкананы баронам Карлам Унгерн-Штэрнбергам у 1826 г.). Паводле: Schieman, Theodor. *Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert*. Berlin, 1886. Bd. II. S. 225.

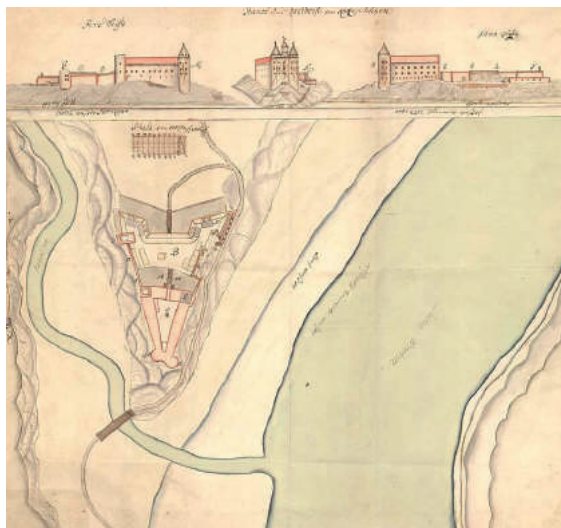
Пл. 4. Скульптура надмагілля герцага Крыштафа Мекленбургскага (каад'ютар Рыжскага арцыбіскупа ў 1555–1563/1569 гг.) і ягонай жонкі Лізаветы Шведскай (пахавана ў Упсале). Кафедральны сабор Святой Марыі і Святога Іаана ў Шверыне, паўночная капліца, 1594–1596 гг. (фламандскі скульптар Робер Коппенс).

Пл. 5. Бюст Ёгана Вільгельма фон Фюрстэнберга, лівонскага магістра ў 1557–1559 гг. Вестфальскі зямельны музей мастацтва і гісторыі культуры, Мюнстэр / Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte.

Іл. 6. Групавы партрэт Готгарда фон Кетлера і яго жонкі Ганны Мекленбург-Гюстравскай. Готгард Кетлер – апошні магістр Нямецкага ордэна ў Лівоніі (1559–1561 гг.) і першы герцаг Курляндыі і Земгаліі (1561–1587 гг.). Сярэдзіна XVI ст. Музей Рундальскага палацу.

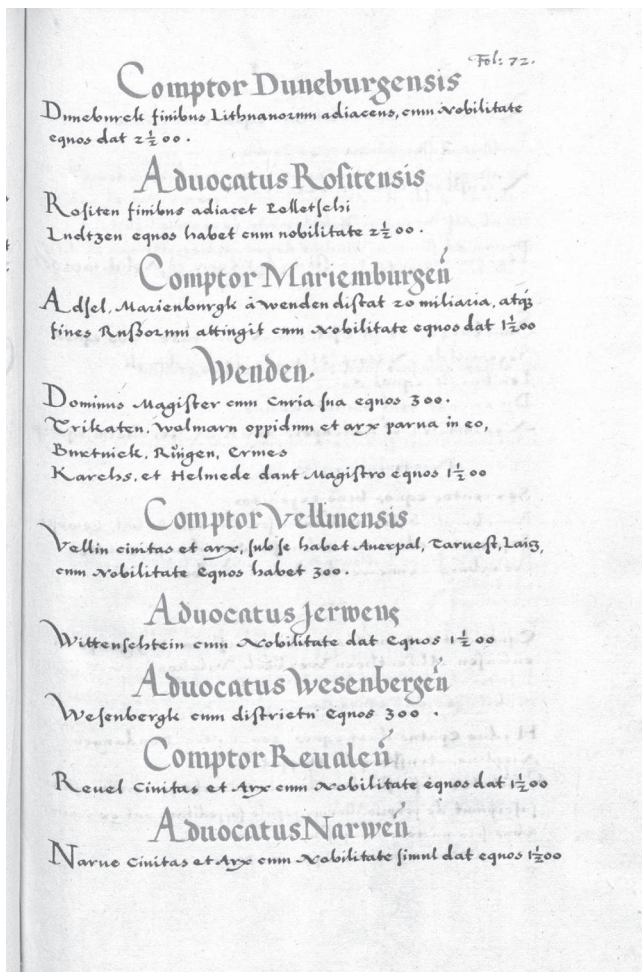
Іл. 7. Замак Рыжскага арцыбіскупа Кокенгузэн (ням. *Kokenhusen*, латыш. *Koknese*, ст.-бел. *Куконос*), які ўлетку 1556 г. лівонскі магістр Генрых фон Гален узяў у аблогу, і дзе паланіў арцыбіскупа Вільгельма і каад’ютара Крыштафа. План пачатку XVII ст. Ваенны архіў Швецыі / *Krigsarchivet, Stockholm*.

Іл. 8. Памяць пра Пасволь. Маўрыцы Готліб (Maurycy Gottlieb)
 «Прысяга Інфлянцкага ордэна перад каралём Жыгімонтам
 Аўгустам у Пасволі ў 1557 г.» 1874 г., Нацыянальная біблітэка,
 Варшава / Biblioteka Narodowa, Warszawa.

Іл. 9. Памяць пра Пасволь. Мемарыяльная шыльда
 ў гонар заключэння дамовы 1557 г. Пасваліс (Pasvalys),
 Літоўская Рэспубліка.

Лл. 10. Рэстр лівонскага войска пад Пасволем ў 1557 г.
 Biblioteka Jagiellońska, Oddział Rękopisów, BJ 58, Fol. 72.

Карта 1. Лівонія ў першай палове XVI ст.

Карта 2. Дыяцезы і тэрыторыі Лівоніі ў 1500 г.